

Arapça ve Türkçede Karşıtlık İfade Eden Sözcüklerin Anlambilim Temelinde İncelenmesi

A Semantic Analysis of Words Expressing Opposition in Arabic and Turkish

Prof. Dr. Erdinç DOĞRU

Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Yabancı Diller Eğitimi Bölümü, Arap Dili Eğitimi A.B.D.
Gazi University, Faculty of Education, Department of Foreign Languages Education, Division of
Arabic Language Education
derdinc@gazi.edu.tr
ORCID: 0000-0002-1601-8008

Alime Beyza YILDIRHAN

Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü
Gazi University, Institute of Educational Sciences
beyzayildirhan@gmail.com
ORCID: 0009-0006-6868-130X

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Received : 19.10.2024

Kabul Tarihi / Accepted : 20.11.2024

Yayın Tarihi / Published : 31.12.2024

Yayın Sezonu / Pub Date Season : Aralık / December

Cilt / Volume : 2 • **Sayı / Issue** : 2 • **Sayfa / Pages** : 513-528

Atf / Cite as

DOĞRU, E., YILDIRHAN, A., B. (2024). Arapça ve Türkçede Karşıtlık İfade Eden Sözcüklerin Anlambilim Temelinde İncelenmesi, Lisânî İlimler Dergisi, 2(2), 513-528.

Doi: 10.5281/zenodo.14478798

İntihal / Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Yayın Hakkı / Copyright®

LİDER, Lisânî İlimler Dergisi, uluslararası, bilimsel ve hakemli bir dergidir. Tüm hakları saklıdır.
Journal of Linguistic Studies is an international, scientific and peer-reviewed journal. All rights reserved.

Dergimizde yayımlanan makaleler,
Creative Commons Atf 4.0 Uluslararası (CC BY 4.0) ile lisanslanmıştır.

*The articles published in our journal are licensed under
Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0).*

Öz: Evrenin ve varlığın temelini oluşturan en önemli yapı taşlarından biri zıtlıklardır. Doğanın diğer öğeleri gibi dil de zıtlıkların dengeli ritmi üzerine inşa edilmiştir. İnsan, hangi coğrafyada yaşarsa yaşasın, karşılaştığı iki farklı unsuru ifade edebilmek için karşıt anlamlı sözcüklere ihtiyaç duymuştur. Yüzyıllar boyunca Türkçe ve Arapça, birbirleriyle yoğun bir etkileşim içinde bulunmuş ve bu etkileşim dilin farklı alanlarında olduğu gibi zıt anlamlı sözcüklerde de kendini göstermiştir. Bu çalışmada, Türkçe ve Arapçadaki farklı zıtlık türleri karşıtsal analiz yöntemiyle ele alınarak örneklerle açıklanmıştır. Ayrıca, her iki dilde ortak ve benzer zıtlık türleri belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Karşıtsal analiz, zıt anlam, semantik.

Abstract: Contrasts are one of the fundamental building blocks at the core of the universe and existence. Like nature, language is also built upon the balanced rhythm of contrasts. Regardless of the geography they inhabit, humans have always needed antonyms to express opposing elements. Over centuries, Turkish and Arabic have been in close interaction, and this interaction has inevitably manifested itself in various aspects of language, including antonyms. This study examines different types of contrasts in Turkish and Arabic through a comparative analysis method, supported by examples. Furthermore, the study identifies the similar and common types of contrasts found in both languages.

Keywords: Contrastive analysis, antonymy, semantic.

Giriş

Dil, bireyin kendini ifade etme aracıdır ve ifadenin sınırları, kişinin kelime dağarcığı ile o dilin yapısal ve kültürel özellikleri tarafından belirlenir. Dil, aynı zamanda o dili konuşan toplumu yansıtan bir ayna gibidir; toplumun kültürünü, düşünce biçimini, dünyayı algılayışını ve diğer toplumlarla ilişkilerini şekillendiren en temel unsurdur. Zıt anlamlı ifadeler ise dilin ve anlamlı bir ifadenin vazgeçilmez unsurlarından biridir. Bu sözcüklerin taşıdığı anlamları ve yapısal zeminlerini anlamak, bir dili öğrenmek, etkili bir şekilde kullanmak ve ifade gücünü artırmak için büyük önem taşır. Öyle ki insan yaşamının kendisi de karşıtlıkların iç içe geçtiği bir süreçtir; *sıcak-soğuk*, *gündüz-gece* gibi zıtlıklar insanın yaşamını şekillendirir (Çağlı, 2007, s. 1). Bu nedenle, bir dildeki karşıtlık ilişkilerini yeterince kavramadan, o dili tam anlamıyla bilmek veya diğer dillerle karşılaştırmak mümkün değildir.

Türk Dil Kurumu sözlüğünde “Zıddiyet, mübâyenet, zıtlık, kontrast, karşı gelim” ifadeleriyle tanımlanan karşıtlık terimi, Crystal (2007, s. 107) tarafından “Bir dilde anlamları ayırmaya yardımcı olan birimler arasındaki fark için kullanılan bir dilbilim terimi” olarak açıklanmıştır. Sazak (2019, s. 5), zıtlığı “dilde, aralarında çelişkinin ortaya çıkmasıyla ayrılan, ancak aynı sözcüksel ve anlambilimsel alanı paylaştıkları için birbirinden bağımsız değerlendiril-

meyen sözcükler arasındaki ilişki” şeklinde tanımlar. Abdul-Raof (2001, s. 50) ise zıt anlamı bir kelimenin veya ifadenin anlamının tam karşıtı olan başka bir kelime ya da ifadeyle ilişkilendirilmesi biçiminde açıklar. Bu özellik, dilin ifade gücünü ve anlam derinliğini ortaya koyarak onun zenginliğini gözler önüne serer. Zıtlık kavramı için *antonym*, *antonymy*, *antonymous*, *opposites*, *oppositeness*, *contrast* ve *contrariete* gibi terimler kullanılmıştır (Sazak, 2019, s. 6).

Türkçe ve Arapça, geçmiş yüzyıllarda iç içe geçmiş ve yoğun bir etkileşim içinde bulunmuş iki dildir. Bu durum, her iki dilde de birbirine ait izlerin bulunmasını kaçınılmaz hale getirmiştir. Günlük yaşamda zıt anlamlı ifadelerin sıkça kullanıldığı göz önüne alındığında, bu iki dil arasında yapılacak karşıtsal bir çalışmanın dil öğretimine önemli katkılar sağlayacağı düşünülmektedir. Bu çalışmada, Türkçe ve Arapçada en sık kullanılan zıt anlamlı sözcükler semantik açıdan karşılaştırmalı olarak incelenmiştir.

Yöntem

Bu çalışmada, Türkçe ve Arapçadaki zıtlık türleri, karşıtsal analiz yöntemi kullanılarak incelenmiştir. Karşıtsal dilbilimin uygulama alanı olan karşıtsal çözümleme yöntemi ile iki dil arasındaki benzerlik ve farklılıklar çeşitli bağlamlarda analiz edilmektedir (Ertürk & Şaban, 2021, s. 17-18). Bu araştırmanın amacı, Türk ve Arap toplumlarının zıtlık olgusuna bakış açılarının dildeki yansımalarını, birbirine zıt anlam taşıyan sözcükler aracılığıyla incelemek ve karşılaştırmaktır. Bu sayede iki toplumun incelenen sözcüklere yüklediği anlamlar ve algılayış biçimleri karşılaştırılarak ortaya konmaya çalışılmaktadır.

Araştırmaya konu olan Türkçe zıt anlam türleri belirlenirken Aksan’ın *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi* isimli eserinde *Türkçede Tersanlamlılık* başlığı altında incelediği örnekler baz alınmıştır. Arapça zıt anlam türleri için ise Eşvak Behjet’in *Arapça Eş Anlamlı Zıt Anlamlı ve Çoğul Kelime Bankası* ve İbrahim Abdurrahman Alani’nin *Arapça Zıt Kelime Bankası* sözlüklerinden faydalanılmıştır. Ardından veriler semantik bağlamda değerlendirilmiş ve karşıtsal bir çerçeve oluşturularak analiz edilmiştir. Her bir zıtlık türü için örnekler tablolar halinde sunulmuş, ele alınan sözcükler yapısal ve anlamsal özelliklerine göre karşılaştırılmıştır. Türkçe ve Arapçadaki zıtlık türleriyle ilgili sözcükler, her başlık için her iki dilin sözlüklerinden taranarak belirlenmiştir. Bu süreçte, dil öğretimine katkı sağlamak amacıyla, mümkün olduğunca sade ve yaygın kullanılan sözcükler tercih edilmiştir. Çalışmaya konu olan sözcükler taşıdıkları anlam, içinde buldukları bağlam ve işaret ettikleri sorunlar değerlendirilerek sınıflandırılmış olup bu sınıflandırmalar tablolar halinde sunulmuştur. Tablolarda iki dildeki türlerin eşdeğerlik dereceleri belirtilirken ortak ve farklı yönleri de yorumlanmıştır.

Bulgular

Zıtlık kavramının tam anlamıyla açıklanabilmesi için belirli kategoriler içinde değerlendirmek gerekmektedir. Çalışmanın bu bölümünde, incelenmek üzere seçilen sözcüklerin yer aldığı Türkçe ve Arapça sınıflandırmalar tablolar halinde sunulmuştur. Başlangıçta Türkçedeki tüm zıt anlam türleri bir tablo içinde karşılıklarında birer örnekle sunulmuştur. Daha sonra her bir sınıflandırma için oluşturulan tablolarda çeşitli örnekler Arapça karşılıklarıyla verilmiştir. Ardından aynı yöntem Arapça sınıflandırmalar için uygulanmıştır.

Türkçe Zıt Anlam Türleri	Örnekler
İkili Zıtlıklar	<i>Soyut - Somut</i>
Biçimsel İlişkili Zıtlıklar	<i>Sorumlu - Sorumsuz</i>
İlişkisel Zıtlıklar	<i>Almak - Satmak</i>
Dereceli Zıtlıklar	<i>Sıcak - Ilık - Soğuk</i>
Yön Gösteren Zıtlıklar	<i>Sağ - Sol</i>
Söz İçerisi Karşıtlık	<i>Aferin (Olumlu ve olumsuz kullanım)</i>

İkili Zıtlıklar

Bazı dilbilimciler tarafından *kutupsal karşıtlık* olarak da adlandırılan bu sınıflandırmada, isim kökenli sözcüklerin daha yoğun bir şekilde kullanıldığı görülmektedir (Aksan, 2021, s.162). Bu tür, Türkçede zıt anlamlı sözcüklerin en kapsamlı sınıflandırmasıdır ve üç alt kategoride incelenir. İlk kategoride Türkçe isim soylu sözcüklerden oluşan zıt anlamlı çiftler, ikinci kategoride bir ögesi Türkçe diğeri yabancı isim soylu sözcüklerden oluşan çiftler ve son kategoride Türkçe fiil soylu sözcükler incelenir. Aşağıdaki tablolarda bu kategoriler sırasıyla örneklendirilmiş ve Arapça karşılıkları sunulmuştur.

İkili Zıtlıklar (Türkçe isim soylu sözcükler)			
İyi	جيد	Kötü	سيء
Aç	جوعان	Tok	شبعان
Soyut	مجرد	Somut	ملموس
Doğru	صحيح	Yanlış	خطأ
Çok	كثير	Az	قليل

İkili Zıtlıklar (bir ögesi Türkçe diğer ögesi yabancı isim soylu sözcükler)

Güzel	جميل	Çirkin	قبيح
Horoz	ديك	Tavuk	دجاجة
Hafif	خفيف	Ağır	ثقل

İkili Zıtlıklar (Türkçe fiil soylu sözcükler)

Gitmek	ذهب	Gelmek	جاء
Ağarmak	ابيض	Kararmak	اسود
Dağıtmak	وزع	Toplamak	جمع

Biçimsel İlişkili Zıtlıklar

Bu sınıflandırmaya ait örneklerde, genellikle aynı sözcüklerin ya da aynı kökten türeyen sözcüklerin farklı ekler alarak zıtlık oluşturduğu görülmektedir (Aksan, 2021, s.163). Bu tür zıtlıklar çoğunlukla [-li] ve [-siz] ekleriyle türetilse de farklı eklerle türemiş zıt anlamlı sözcükler de ikinci tabloda sunulmuştur.

Biçimsel İlişkili Zıtlıklar ([-li] ve [-siz] ekiyle türemiş sözcükler)

Uğurlu	محظوظ	Uğursuz	مشؤوم
Zamanlı	زمني	Zamansız	في غير وقته
Gerekli	لازم	Gereksiz	زائد
Sorumlu	مسؤول	Sorumsuz	غير مسؤول

Biçimsel İlişkili Zıtlıklar (başka eklerle türemiş sözcükler)

Eşitlik	مساواة	Eşitsizlik	عدم مساواة
Tanıdık	مألوف	Tanımadık	غير مألوف
Görmüş	محنك	Görmemiş	غير محنك

İlişkisel Zıtlıklar

Bu sınıflandırmanın örnekleri aynı konuyla ilgili karşıt anlamları ifade eden sözcükleri içerir. Egan (1968, s. 27) bu türü “*Birbirini ima eden karşılıklı ilişkiler.*” şeklinde tanımlamıştır. Kıran (2002, s. 248), *evli-bekâr* sözcüklerini bu türe örnek olarak vermiştir.

İlişkisel Zıtlıklar

Satılık	للبيع	Kiralık	للإيجار
Peşin	نقد	Taksitli	قسط
Oyuncu	ممثل	Seyirci	مشاهد
Ast	مرؤوس	Üst	رئيس
İmam	إمام	Cemaat	جماعة
Evli	متزوج	Bekâr	أعزب

Dereceli Zıtlıklar

Günümüz Türkçesinde, bu türe ait örnekler genellikle ikili karşıtlıkların arasına giren sözcüklerden oluşur ve bu orta ögeler, birçok dereceli karşıtlığın temelini oluşturur. Diğer türlerde görülen zıt anlam çiftleri bu sınıflandırmada üçleme şeklinde görülür. Akşehirli dereceli karşıtlığı “*Bir nitelik ekseninin iki ucu arasında aşamalanmasının ya da orta terimin olduğu karşıtlık ilişkisi.*” (2014, s. 47) olarak tanımlanmıştır.

Dereceli Zıtlıklar

Sıcak	حار	Ilık	فاتر	Soğuk	بارد
Milimetre	مليمتر	Santimetre	سنتيمتر	Metre	متر
Kalın	سميك	Orta	متوسط	İnce	رفيع

Yön Gösteren Zıtlıklar

Cruse, bir yönün en basit haliyle, bir çift sözcüksel maddenin zıt yönlerde hareket etmesine olanak tanıyacak potansiyel yolları belirlediğini ifade etmiştir. Ayrıca, yön belirten sözcüksel çiftlerin tamamının belirteç veya ilgeç olduğunu vurgulayarak, bu duruma *ileri* ve *geri* sözcüklerini örnek göstermiştir (1986, s. 223). Sağlık (2007, s.24), yön gösteren karşıtlara *kuzey-güney* örneğini verir.

Yön Gösteren Zıtlıklar

İleri	متقدم	Geri	متأخر
Yukarı	فوق	Aşağı	أسفل
Kuzey	شمال	Güney	جنوب

Söz İçi Karşıtlık

Söz içi karşıtlık, temel olarak çok anlamlı sözcükler veya sözcük öbekleri içerisindeki anlamlar arasında ortaya çıkan karşıtlıklardır. Genellikle dilde farklı sözcükler arasında görüldüğü düşünülen karşıtlıkların, bir cümle veya sözcük öbeği içinde de bulunabileceği bu kavramla ifade edilmektedir. Burada temel prensip birbirine zıt iki anlamın tek bir ortak sözcük üzerinden ifade edilmesidir. Türkçede bu ancak sözcüğün kullanıldığı bağlamın değişmesiyle mümkün olduğundan bu duruma söz içi karşıtlık denmesi uygun görülmüştür (Dinar, 2017, s. 881). Aşağıdaki tabloda *aferin* sözcüğü ilk sütunda *onaylama* ikinci sütunda *yakınma* anlamlarında kullanılmıştır. *Olmak* sözcüğü ise ilk sütunda *sahip olmak* ikinci sütunda *kaybetmek* anlamında kullanılmıştır.

Söz İçi Karşıtlık

Aferin	<i>Aferin Beyhan'a ki böyleleriyle arkadaş oluyor hep.</i> أحسنت ببهان على اختيارها لأصدقاء من هذا النوع دائماً.	<i>Aferin sana Müjgân, yola çıkacağım gün niye beni böyle geç bıraktınız!</i> أحسنت يا موججان، لماذا أخرجتني هكذا في اليوم الذي سأخرج فيه للسفر!
Olmak	<i>Onun da geçen gün kızı oldu.</i> ولدت ابنته في ذلك اليوم.	<i>Yangında evinden oldu.</i> فقد منزله في الحريق.

Arapça Zıt Anlam Türleri

Zıtlık kavramı, Arap dilinde dilin genişliğini ve esnekliğini ortaya koyan önemli olgulardan biridir ve klasik eserlerde de sıkça ele alınmıştır. Buna rağmen zıt anlam türleri için ortak bir çerçeveye belirlenmemiştir. Bu çalışmada Arapça zıt anlam türleri dokuz başlıkta incelenmiştir. Başlangıçta bu sınıflandırmalar daha iyi anlaşılması adına karşılarına birer örneği sunulmuş tablo halinde verilmiştir. Daha sonra her sınıflandırmaya ait farklı zıt anlam çiftleri Türkçe karşılıkları ile tablolarda sunulmuştur.

Arapça Zıt Anlam Türleri	Örnekler
Cinsiyet Zıtlıkları (التضاد بين الجنسين)	انثى / ذكر (erkek-kadın)
Ölçü Zıtlıkları (التضاد القياسي)	كبير / صغير (küçük-büyük)
Yön Zıtlıkları (التضاد الاتجاهي)	أمام / خلف (arka-ön)
Mutlak Zıtlıklar (التضاد المطلق)	ليل / نهار (gece/gündüz)
Hal/Durum Zıtlıkları (التضاد الوضعي)	فقير / غني (zengin-fakir)
Çok Düzeyli Zıtlıklar (التضاد متعدد المستويات)	سارد / فاتر / حار (sıcak-ılık-soğuk)
Bağlamsal Zıtlıklar (التضاد السياقي)	معلم / طالب (öğrenci-öğretmen)
Eylemsel Zıtlıklar (التضاد العملي)	صعد / نزل (inmek-çıkılmak)
Ezded (الأضداد)	بيع (almak-satmak)

Cinsiyet Zıtlıkları (التضاد بين الجنسين)

Bu sınıflandırma, örneğin canlı türleri veya akrabalık ilişkileri gibi dişi ve erkek için farklılaşan terimleri kapsamaktadır. Ayrıca canlı veya cansız herhangi bir türe ait iki zıt cinsiyeti belirten tüm terimler bu çatı altında değerlendirilebilir.

Cinsiyet Zıtlıkları (التضاد بين الجنسين)			
أنثى	Kadın	ذكر	Erkek
بنت	Kız	ولد	Oğlan
جدة	Nine	جد	Dede
بقرة	İnek	ثور	Boğa
شاة \ نعجة	Koyun	كباش	Koç

Ölçü Zıtlıkları (التضاد القياسي)

Bu sınıflandırmada bir canlı veya nesne, kapladığı alan, boyut ve ağırlık açısından değerlendirilmiş ve bu özelliklerin zıt durumları tespit edilmiştir.

Ölçü Zıtlıkları (التضاد القياسي)			
ضخمة	İri	ضئيل	Ufak
واسع	Geniş	ضيق	Dar
طويل	Uzun	قصير	Kısa
سمين	Şişman	هزيل	Zayıf
سميك	Kalın	رقيق	İnce

Yön Zıtlıkları (التضاد الاتجاهي)

Bu sınıflandırma dildeki açıkça yön gösteren veya bir yöne işaret eden sözcükleri kapsar. Temel coğrafi yönlerin yanı sıra bir referans noktasının birbirine zıt yönleri gösteren iki ucu (suyun sığ ya da derin olması gibi) da bu başlıkta incelenir. Eylem içeren sözcükler (gitmek-gelmek gibi) bu kapsama girmez.

Yön Zıtlıkları (التضاد الاتجاهي)			
شرق	Doğu	غرب	Batı
ضحل	Sığ	عميق	Derin
عمودي	Dikey	أفقي	Yatay

Mutlak Zıtlıklar (التضاد المطلق)

Bu tür zıtlıklar, sözcüğün doğrudan zıt anlamı olan başka bir sözcük ile ilişkisini ifade eder. Yani, zıt anlamlara sahip olan bu iki sözcük hiçbir düzeyde benzerlik taşımaz. Bu zıt anlam çiftlerinden birinin duyulması akla ötekini getirir. Örneğin *acı-tatlı günler* gibi dildeki ikilemelerde (reduplication) de bu sınıflandırmadaki sözcükler sık sık kullanılır.

Mutlak Zıtlıklar (التضاد المطلق)			
حار	Acı	حلو	Tatlı
مرض	Hastalık	صحة	Sağlık
سهل	Kolay	صعب	Zor
شباب	Genç	عجوز	Yaşlı
صاف	Duru	عكر	Bulanık
صاحب	Dost	عدو	Düşman
قبل	Önce	بعد	Sonra

Hal/Durum Zıtlıkları (التضاد الوضعي)

Bu kapsamda incelenen örnekler, cümle içinde genellikle sıfat konumundadır ve ardından gelen kişinin ya da nesnenin durumunu/statüsünü ifade eder.

Hal/Durum Zıtlıkları (التضاد الوضعي)			
متخلف	İlkel	متحضر	Medeni
سلبی	Negatif	إيجابي	Pozitif
شجاع	Cesur	جبان	Korkak
كسلان	Tembel	نشط	Çalışkan
متزوج	Evli	أعزب	Bekar
لين	Yumuşak	قاسي	Sert

Çok Düzeyli Zıtlıklar (التضاد متعدد المستويات)

Bu sınıflandırmaya ait sözcükler arasında anlam alanlarında seviyeler/basamaklar bulunur. Genellikle zıt anlam çiftinin arasında doğrudan doğruya orta kelimesi ya da bağlama uygun üçüncü bir kelime gelir.

Çok Düzeyli Zıtlıklar (التضاد متعدد المستويات)					
رخيص	Ucuz	متوسط	Orta	غال	Pahalı
مبلول	Islak	رطب	Nemli	يابس	Kuru
نور	Aydınlık	خافت	Loş	ظلام	Karanlık

Bağlamsal Zıtlıklar (التضاد السياقي)

Bu kapsamda incelenen örnekler, aynı konuya ilişkin karşıt anlamları ifade eden sözcükleri barındırır. Bu örnekler, doğrudan karşıtlık ifade etmese de, uygun bir bağlamda değerlendirildiğinde bir doğrunun iki ucunu göstermeleri nedeniyle zıt anlamlılık kazanır.

Bağlamsal Zıtlıklar (التضاد السياقي)			
علاوة زيادة	Zam	خصم	İndirim
زبون	Alıcı	بائع	Satıcı
ربيب غير شقيق	Üvey	أخ حقيقي شقيق	Öz
سؤال	Soru	جواب	Cevap
لامع	Parlak	غير لامع	Mat
أسير	Tutsak	حر	Özgür
أهلي	Yerli	أجنبي	Yabancı
إنتاج	Üretim	استهلاك	Tüketim
ربح	Kar	خسارة	Zarar

Eylemsel Zıtlıklar (التضاد العملي)

Bu kapsamda incelenen örnekler genellikle birbirine zıt eylemleri ifade eden fiil soylu sözcüklerden oluşur.

Eylemsel Zıtlıklar (التضاد العملي)			
رمى	Atmak	مسك	Yakalamak
دفع	İtmek	سحب	Çekmek
قام	Kalkmak	جلس	Oturmak

Ezđad (الأضداد)

Arap dilbilimcilerinin tanımına göre *ezđād*, aynı anda birbirine zıt iki anlamı birden taşıyabilen sözcükler için kullanılan bir terimdir. Örneğin, “*satmak*” anlamında kullanılan “بيع” kelimesi, aynı zamanda “*satın almak*” anlamında da kullanılmaktadır (Kutrub, 1984, s. 97-98). İbn Faris (1979, s. 99) *ezđād* kavramını Arapçaya özgü bir dilsel özellik olarak tanımlar ve bunu hem “*siyah*” hem de “*beyaz*” anlamına gelen الجون kelimesiyle açıklar. Arap dilinin karakteristik özelliklerinden biri olan *ezđād* sözcüklerin kullanımı, Arap şiirinde oldukça yaygındır. Özellikle söz sanatlarına ilgi duyan şairler, eserlerinde *ezđād* sözcükleri kullanmaya özen göstermiştir (Tur, 2007, s.1847-1849).

Ezdam (الأضداد)		
الصريم	Gece	Gündüz
عسعس	Kararmak	Aydınlanmak
لمق	Yazmak	Silmek
مولى	Efendi	Köle
جلل	Küçük	Büyük

Değerlendirme ve Yorum

Türkçe ve Arapçadaki zıt anlam sınıflandırmalarının incelenmesi sonucunda bu sınıflamaların anlam, bağlam, işaret ettiği durum ve orta ögenin bulunup bulunmaması gibi birçok açıdan benzerlik taşıdığı tespit edilmiştir. Belirlenen bu benzerlikler, eşdeğerlik seviyelerine göre tablolarda gruplandırılarak sunulmuştur.

1. Tam Eşdeğerlik Sağlayan Türler

1.a. Anlamlarına Göre Eşdeğerlik Sağlayan Türler

Türkçede *ikili zıtlıklar* dildeki pek çok zıt anlamlı sözcüğü içine alan kapsamlı bir sınıflandırmadır. Arapçada incelenen zıt anlam türlerinin birçoğu Türkçedeki ikili zıtlıklarla ifade edilebilir. Öyle ki Arapçada bir türün iki farklı cinsini işaret etmesiyle *cinsiyet zıtlıkları*, boyut bildirmesiyle *ölçü zıtlıkları*, hiçbir ortak noktası bulunmayan kavramlara işaret etmesiyle *mutlak zıtlıklar* ve eylem bildiren fiil soylu sözcüklerin incelendiği *eylemsel zıtlıklar* Türkçede ikili zıtlıklar kategorisince incelenebilir. Öte yandan yön gösteren zıtlıklar her iki dilde de tamamen aynıdır.

Tam Eşdeğerlik Sağlayan Türler (anlamlarına göre)	
İkili Zıtlıklar	Cinsiyet Zıtlıkları (التضاد بين الجنسين)
İkili Zıtlıklar	Ölçü Zıtlıkları (التضاد القياسي)
İkili Zıtlıklar	Mutlak Zıtlıklar (التضاد المطلق)
İkili Zıtlıklar	Eylemsel Zıtlıklar (التضاد العملي)
Yön Gösteren Zıtlıklar	Yön Zıtlıkları (التضاد الاتجاهي)

1.b. Bir Orta Ögesi Bulunması ile Eşdeğerlik Sağlayan Türler

Her iki dilde de zıt anlam çiftlerinin arasında üçüncü bir ögenin katılmasıyla yeni bir zıtlık türünün oluştuğu tespit edilmiştir. Bu bakımdan Türkçede *dereceli zıtlıklar* ve Arapçada *çok düzeyli zıtlıkların* tam eşdeğerlik sağladığı belirlenmiştir.

Tam Eşdeğerlik Sağlayan Türler (orta ögenin varlığına göre)

Dereceli Zıtlıklar Çok Düzeyli Zıtlıklar (التضاد متعدد المستويات)

2. Kısmi Eşdeğerlik Sağlayan Türler

2.a. Sahip Oldukları Eklere Göre Eşdeğerlik Sağlayan Türler

Türkçede *biçimsel zıtlıklar* başlığında incelenen örneklerde zıt anlam çiftleri sonlarına olum-[lu] ve olum-[suz] ekler alarak birbirine zıt anlam kazanmıştır. Arapçada *bağlamsal zıtlıklar* kategorisinde incelenen zıt anlam çiftlerinde sözcüklerden biri başına olumsuzluk eki alarak diğerinin zıddı konumuna gelmiştir. Dolayısıyla her iki dilde de çiftler bir ekle zıtlık kazanır fakat Türkçede her iki sözcüğün ek alması gerekirken Arapçada ise bir sözcüğün ek alması yeterlidir.

Kısmi Eşdeğerlik Sağlayan Türler (sahip oldukları eklere göre)

Biçimsel Zıtlıklar Bağlamsal Zıtlıklar (التضاد السياقي)

2.b. Anlamlarına Göre Eşdeğerlik Sağlayan Türler

Türkçedeki *ilişkisel zıtlıklar* ile Arapçadaki *hal/durum zıtlıkları*, sözcükler arasındaki anlam ilişkisi açısından benzerlik göstermektedir. Bu türlerde, sözcükler doğrudan zıt görünmese de uygun bağlamda değerlendirildiklerinde bir durumun iki karşıt yönünde bulunmaları nedeniyle zıt anlam kazanır. Her iki dilde de bu türdeki sözcüklerin doğru bağlamda kullanılması önem taşımaktadır.

Kısmi Eşdeğerlik Sağlayan Türler (anlamlarına göre)

İlişkisel Zıtlıklar Hal/Durum Zıtlıkları (التضاد الوضعي)

2.c. Bağlamlarına Göre Eşdeğerlik Sağlayan Türler

Türkçedeki *söz içi karşıtlık* ile Arapçadaki *ezdâd* büyük ölçüde benzerlik göstermektedir. *Ezdâd* kapsamında, tek bir sözcük aynı anda iki zıt anlam taşımaktadır. Türkçede ise *söz içi karşıtlık* incelendiğinde, sözcükler buldukları cümlelerin bağlamına göre zıt anlamlar kazanır. Yani, Türkçede bir sözcük normalde tek bir anlam ifade ederken, uygun bir bağlamda o anlamın zıddını ifade eder hale gelebilir. Bu iki tür, ifade ettikleri anlam açısından benzerlik taşısa da Arapçada bir sözcüğün doğal olarak iki anlam barındırması, Türkçede ise anlamın bağlama bağlı olarak değişmesi yönüyle birbirinden ayrılmaktadır.

Kısmi Eşdeğerlik Sağlayan Türler (bağlamlarına göre)

Söz İçi Karşıtlık	Ezded (الأضداد)
-------------------	-----------------

Sonuç

Dilbilim açısından zıt anlamlılık, dillerin yapısal özelliklerini anlamada önemli bir yere sahiptir ve diller arasındaki benzerlik ve farklılıkların daha iyi kavranmasını sağlar. Bu nedenle, zıt anlamlı sözcüklerin anlambilimsel ilişkilerinin sistematik bir şekilde kategorize edilmesi gerekliliği doğmuştur. Araştırma sürecinde elde edilen bulgular şu şekilde özetlenebilir:

Çalışmada, Türkçedeki zıtlık türleri beş farklı sınıflandırma altında incelenmiştir. İlk sınıflandırmada, *ikili (kutupsal) zıtlıklar* başlığı üç alt başlığa ayrılmıştır. Bu bağlamda, 10'u Türkçe isim soylu sözcüklerden, 6'sı bir ögesi yabancı isim soylu sözcüklerden ve 6'sı Türkçe fiil soylu sözcüklerden oluşan toplam 22 farklı sözcük örnek olarak incelenmiştir. İkinci sınıflandırma olan *biçimsel zıtlıklar*, iki alt başlıkta ele alınmıştır. Bu grupta, [-li] ve [-siz] ekleriyle türeyen 8 sözcük ile başka eklerle türeyen 6 sözcük olmak üzere toplam 14 sözcük kategorize edilmiştir. Ayrıca, *ilişkisel zıtlıklar* başlığı altında 10, *dereceli zıtlıklar* başlığı altında 9, *yön gösteren zıtlıklar* başlığı altında 6 ve *söz içi karşıtlıklar* başlığı altında 2 sözcük incelenmiştir.

Arapçada ise dokuz farklı zıt anlam sınıflandırması belirlenmiştir. Bu sınıflandırmalara göre, *cinsiyet zıtlıkları* başlığında 10, *ölçü zıtlıkları* başlığında 10, *yön zıtlıkları* başlığında 6, *mutlak zıtlıklar* başlığında 14, *hal/durum zıtlıkları* başlığında 12, *çok düzeyli zıtlıklar* başlığında 9, *bağlamsal zıtlıklar* başlığında 18, *eylemsel zıtlıklar* başlığında 6 ve *ezded* başlığında 5 sözcük incelenmiştir. Her iki dilde toplam 153 sözcük bu çalışmada incelenmiştir. Yapılan değerlendirmelerde türler karşıtsal analiz yöntemiyle ele alınmış

ve eşdeğerlik düzeyleri incelenmiştir. Yapılan değerlendirmeler sonucunda, Türkçe ve Arapçada bulunan zıt anlam türleri belirlenmiş ve her iki dilde ortak olan türlerin, aynı zamanda, birbirinden farklılaşan yapısal özellikleri de ortaya konmuştur. Örneğin, *ikili zıtlıklar* ve *mutlak zıtlıklar* her ne kadar benzerlik gösterse de Türkçedeki bu tür daha kapsamlıdır. Benzer bir durum, *biçimsel zıtlıklar* ve *bağlamsal zıtlıklar* arasında da gözlemlenmiştir. Burada da Arapçadaki türün daha kapsamlı olduğu görülmüştür. Öte yandan söz *içi karşıtlık* ve *ezdad* türleri benzeşse de Türkçede bu sınıflandırmaya ait sözcükler ancak bir bağlamda zıtlık anlamı kazanabilmektedir. Tüm bu benzerlikler ve farklılıklar göstermektedir ki, zıt anlamlılık, yapısal ve biçimsel açıdan farklılıklar barındıran Türkçe ve Arapça gibi dillerde dahi ortak bir dil özelliği olarak ortaya çıkmaktadır. Her iki dilde de zıt anlamlılık, hem söz varlığının zenginleşmesine katkı sağlamakta hem de ifadelerin gücünü artırmaktadır. Bu çalışmanın bulguları, dil eğitiminde zıt anlamlılığın önemine dikkat çekmekte ve gelecekte yapılacak araştırmalara rehberlik edebilecek bir çerçeveye sunmaktadır.

Kaynakça

- Abdul-Raof, H. (2001). *Arabic Stylistics: A Coursebook*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Aksan, D. (2021). *Anlambilim: Anlambilim Konuları ve Türkçenin Anlambilimi*. Ankara: Bilgi.
- Akşehirli, S. (2014). Dereceli Karşıt Anlamlılarda Belirtisizlik ve Ölçek Yapısı. *Journal of Language and Linguistic Studies*, 10 (1), 47-66.
- Alani, İ.A. (2014). *Arapça Zıt Kelime Bankası*. İstanbul: Cantaş.
- Behjet, E. (2008). *Arapça Eş Anamlı Zıt Anamlı ve Çoğul Kelime Bankası*. İstanbul: Cantaş.
- Cruse, D. A. (1986). *Lexical Semantics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Crystal, D. (2007). *A Dictionary of Linguistics & Phonetics*, USA:Blackwell.
- Çağlı, E. (2007). Diyalektik ve Tarihsel Materyalizm. *marksist.com, e-broşür dizisi: 15*. https://marksist.net/sites/mtw7/files/pdf_zip_docs/Diyalektik_ve_Tarihsel_MateryaMate.pdf adresinden erişilmiştir.
- Dinar, T. (2017). Söz İçi Karşıt Anlamlılık (Terim-Kapsam ve Sınırlılıklar). E. Boz (Ed.). *III. Uluslararası Sözlükbilimi Sempozyumu Bildiri Kitabı*. Eskişehir: Osman-gazi.
- Egan, R. F. (1968). Survey of the History of English Synonymy. Merriam Webster's *New Dictionary of Synonyms* (Ed. P. Gove). United States: Springfield, 5a-31a.
- Ertürk, Z. & Şaban, İ. (2021). Günümüz Türkiye'sinde Arapça ve Karşıtsal Çözümleme. *Doğu Araştırmaları 2(24)*, 10-30.
- Ibn Faris. (1979). *Kamusu Meayiru'l-Lüğa*. Dimeşk: Dar'ul-Fikr.
- Kıran, Z. (2002). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Kutrub. (1984). *Kitabu'l-Ezded*. Riyad:Hanna Haddad.
- Sağlık, G. S. (2007). *Türk Dilinde Yön Gösteren Karşıtlıklar Aşağı-Yukarı Sözcükleri*. (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sazak, Ş. (2019). *Türkiye Türkçesinde Karşıtlık İşlevli Söz Dizimsel Yapılar*. (Doktora Tezi) <https://tez.yok.gov.tr> sayfasından erişilmiştir.
- Tur, S. (2007). *Arap Dilinde Anlam Benzerliği Olan Sözcüklerin Yapısı, Kaynağı, Önemi ve Retorik Açından Değerlendirilmesi*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi.